

УДК 711.5

к.т.н., доцент Стародуб І.В.,
Національний університет водного господарства
та природокористування, м. Рівне

ТРАНСФОРМАЦІЯ ГРОМАДСЬКИХ ЦЕНТРІВ В СУЧАСНИХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ УМОВАХ

Вивчено причини, етапи, масштаби та наслідки територіально-планувальної трансформації громадських центрів українських міст. Проаналізовано структуру закладів громадського обслуговування в сучасних соціально-економічних умовах.

Ключові слова: місто, громадський центр, заклади громадського обслуговування, територіально-планувальна структура громадського центру, етапи перетворень громадських центрів.

Громадські центри є головними формуючими елементами територіальної та просторової організації населених пунктів. Як функціональні зони житлових чи промислових районів, міста, системи групового розселення, області вони є найбільш динамічними структурами, які швидко трансформуються в нових соціально-економічних умовах. Два останні десятиріччя у розвитку громадських центрів ознаменувалися змінами їх структури, значення та ролі у функціонуванні населених пунктів.

Дослідження планувальної системи центру, виявлення основних закономірностей її зміни наразі необхідні для повної уяви динаміки формування громадського центру та на основі цього прогнозування його майбутнього розвитку.

Закономірності створення та функціонування громадських центрів різних рівнів є предметом вивчення у працях М.М. Дьоміна [1], З.М. Яргіної, Я.В. Косицького, В.В. Владімірова [2], Л.Б. Когана [3], Н.Г. Благovidової [4], В.А. Лаврова [5]. Художні аспекти формування центрів міст досліджуються в роботах Т.В. Устенко, Е.С. Кондратенко, Е.Е. Водзинського [8]. Сучасні планувальні, транспортні та структурні аспекти розвитку громадських центрів вивчаються А. М. Плешкановською [11], Й.М. Голик [12], С.В. Дьоміним [13], А. Г. Пестриковою, Л. Б. Покивайловим [14].

Метою даного дослідження є вивчення причин, етапів, масштабів та наслідків територіально-планувальної трансформації громадських центрів для пошуку рішень щодо оптимізації їх структури, функціональності та архітектурно-планувального організації.

Громадське життя міста нерозривно пов'язане із формуванням системи закладів і центрів культурно-побутового обслуговування. Громадський центр міста – складне просторове об'єднання закладів адміністративного, культурно-просвітнього, навчального, торгового призначення, підприємств побутового обслуговування. В ньому поєднуються загальноміські адміністративно-громадські функції, функції житла та повсякденного обслуговування [2].

Громадський центр міста здійснює обслуговування міського населення, а також населення району, що тяжіє до міста. Структура громадських центрів міста залежить від його величини, адміністративного значення, місця в системі розселення, народногосподарського профілю, обумовлюється їх функціональним змістом, загальною місткістю закладів і відкритих просторів, розміщенням в плані міста, характером природного ландшафту [6,7]. З ростом міста структура громадських центрів просторового розвивається та ускладнюється – формуються центри житлових та планувальних районів, центри в зонах праці та відпочинку, з'являються багатофункціональні та спеціалізовані центри.

Планувальна структура та наповнення громадських центрів українських міст формувалися переважно в часи планової економіки із врахуванням вимог соціалістичного суспільства, з визначеними номенклатурою закладів громадського обслуговування, нормуванням місткості цих закладів, асортиментом товарів та послуг.

У 90-х роках минулого століття в Україні руйнується планова економіка держави, змінюється кон'юнктура ринку, відбувається форсоване розшарування соціальної структури населення, зміна його моральних орієнтирів, з'являються нові форми власності. В цих умовах гостро проявляється протиріччя між раніше створеною планувальною структурою громадських центрів і вимогами, що продиктовані новими соціально-економічними відносинами.

Розвиток приватизаційних процесів, формування ринкових відносин, поява нових форм і видів запропонованих послуг для населення внесли зміни в організаційну структуру громадських центрів (таблиця 1): зростає частка і роль у формуванні громадського центру закладів торгівлі та громадського харчування; заклади освіти, науки, культури та мистецтва, культові споруди часто втрачають значення доміант громадського центру; частина підприємств побутового обслуговування зникає, інша – займає незначні площі в структурі громадського центру; на місці дрібних розрізнених об'єктів обслуговування з'являються великі поліфункціональні комплекси; громадські центри районного та загальноміського значення із середини 90-х років включили у свою структуру великі ринкові площі, які були створені на основі ландшафтно-рекреаційних територій, в санітарно-захисних зонах.

Таблиця 1 [9].

Заклади громадського обслуговування в Рівненській області у 1996-2012 роках

Заклади, одиниць	Роки				
	1996	2000	2004	2008	2012
Театри	2	2	2	2	2
Концертні організації	1	1	1	1	1
Музеї	10	10	10	11	13
Бібліотеки масові та універсальні	812	589	602	578	607
Демонстратори кіно/відео/фільмів	336	230	50	33	34
Заклади культури клубного типу	802	739	706	682	678
Об'єкти роздрібної торгівлі	3413	2214	1690	1713	1604
Об'єкти ресторанного господарства	890	935	744	625	793
Ринки з продажу споживчих товарів	20	58	70	71	66

Аналізуючи ринок нерухомості у громадських центрах міст було встановлено зростання частки приватної власності, відмічено передачу в довгострокову оренду закладів і територій колективної та комунальної власності. При цьому нерідко спостерігається зміна первинного функціонального призначення існуючих об'єктів обслуговування, захоплення територій та забудова їх новими поліфункціональними комплексами.

Головним у формуванні громадських центрів стає багатофункціональність та прибутковість закладів обслуговування, місце розташування по відношенню до основних пішохідних та транспортних потоків, можливість їх територіального та об'ємного зростання. Цікаво, що при таких змінах у структурі громадського центру в його структуру рідко включаються ділові центри, в яких представлені головні офіси промислових та торговельних корпорацій.

Старі загальноміські центри територіально розширюються, із компактних перетворюються на протяжні, змінюється інтенсивність, характер та режим пішохідного та транспортного руху. В результаті суттєво порушуються нормативні радіуси обслуговування об'єктів, ускладнюється функціональність території громадського центру, його транспортне обслуговування, збільшується соціальне навантаження на територію, відмічаються випадки неефективного використання забудови, інженерних споруд та комунікацій.

За рахунок укрупнення та появи поліфункціональних об'єктів обслуговування, ефекту зростаючої автомобілізації населення та розвитку системи громадського транспорту, зміни темпу життя міського населення відбулось скорочення частоти відвідувань об'єктів обслуговування.

Забудова сучасних загальноміських центрів характеризується відсутністю загальної композиційної ідеї, цілісного ансамблю, меж розвитку, конкретних рішень щодо вирішення окремих ділянок громадських центрів, захопленням і включенням у свою структуру прилеглої житлової забудови.

Громадські центри у виробничих зонах зазнали більш кардинальних змін – зменшилась частка установ із провідними функціями (управлінські, науково-проектні, інформаційні), установи із супутніми функціями (об'єкти культурно-побутового обслуговування, громадського харчування, пункти охорони здоров'я) змінили своє цільове призначення, увійшовши до складу виробничих чи комунально-складських об'єктів, або були занедбані.

Одним із основних положень “Постанови про генеральний план розвитку міста Ровно” [10] від 20 грудня 1984 року у частині архітектурно-планувальної організації була реконструкція існуючого загальноміського центру та подальший розвиток центрів обслуговування міських районів, впорядкування житлових районів і мікрорайонів із створенням необхідного комплексу закладів культурно-побутового обслуговування населення. Згідно аналізу основних техніко-економічних показників розвитку міста до 2000 року рівень культурно-побутового обслуговування повинен був значно зрости: місткість культурно-видовищних закладів мала збільшитися у 3,2 рази, підприємств громадського харчування – 1,9, робочих місць на підприємствах побутового обслуговування мало бути більше у 2 рази, торгівельні площі магазинів продовольчих товарів повинні були збільшитися у 1,6, непродовольчих – у 1,7 рази. Це свідчить про те, що проектний баланс закладів громадського обслуговування в структурі міських центрів значно відрізнявся від нинішнього, а процеси реконструкції та розвитку громадських центрів стали некерованими.

Аналізуючи структурні та планувальні перетворення громадських центрів міст України, можна виділити такі основні етапи цих перетворень:

1 етап: відміна централізованого фінансування торгівельних закладів та підприємств побутового обслуговування, поява нових власників (комунальна та приватна власність, відкриті акціонерні товариства), часткова чи повна зміна функціонального призначення цих закладів; первинна планувальна структура громадського центру незмінна;

2 етап: диференціація закладів громадського центру, його перенасичення, розростання площі за рахунок появи закладів обслуговування за межами первинного центру часто через проникнення в прилеглу житлову забудову;

3 етап: компактні громадські центри трансформуються у протяжні, витягуючись вздовж основних вулиць загальноміського та районного значення;

4 етап: включення в структуру загальноміського центру спеціалізованих громадських центрів (спортивних, лікувально-профілактичних, рекреаційних)

після повної зміни їх функціонального призначення (з'являються великі ринкові площі) та перетворення у торгівельно-громадські центри із капітальними спорудами та будівлями;

5 етап: розробка та використання підземного простору під громадськими центрами для потреб закладів громадського обслуговування;

6 етап: поява великих торгівельно-громадських центрів на вільних від житлової та промислової забудови територіях;

7 етап: стабілізація територіальної структури громадського центру при частій зміні функціонального призначення об'єктів громадського обслуговування.

Важливими задачами організації громадських центрів на даному етапі повинна стати розробка комплексних та цільових програм із впорядкування та функціонального зонування їх просторової структури, збереження на їх території функцій житла, інтенсифікації освоєння території центрів, впорядкування транспортних і пішохідних потоків, збереження і раціонального використання історично сформованого міського середовища.

Література

1. Демин Н.М. Управление развитием градостроительных систем. – К.: Будівельник, 1991. – 185 с. – ISBN 5-7705-0310-6.
2. Основы теории градостроительства: учебн. для студ. ВУЗ / Яргина З.Н., Косицкий Я.В., Владимиров В.В. и др.; под ред. З. Яргиной. – М: Стройиздат, 1986. – 326 с.
3. Социально-культурные функции города и пространственная среда / Под ред. Л.Б. Когана. – М.: Стройиздат, 1982. – 177 с.
4. Косицкий Я.В., Благовидова Н.Г. Основы теории планировки и застройки городов / Косицкий Я.В., Благовидова Н.Г.: Учеб. пособие. – М.: «Архитектура-С», 2007. – 76с. – ISBN 978-5-9647-0126-2.
5. Лавров В.А. Город и его общественный центр. М.: Стройиздат, 1964. – 190 с.
6. Містобудування. Довідник проектувальника / Панченко Т.Ф., Дьомін М.М., Макухін В.Ф. [та ін.]; за ред. Т.Ф. Панченко. – К.: Укрархбудінформ, 2001. – 192 с. – ISBN 966-95449-9-8.
7. ДБН 360-92** Містобудування. Планування і забудова міських і сільських поселень. – К.: Держбуд України, 2002. – 113 с.
8. Устенко Т.В. Формирование архитектурно-художественного облика центров городов / Т.В. Устенко, Е.С. Кондратенко, Е.Е. Водзинский. – К.: Будівельник, 1989. – 120 с. – ISBN 5-7705-0311-4.

9. Статистична інформація [Електронний ресурс]: / Публікація документів Державної Служби Статистики України. – Режим доступу до статті: <http://www.rv.ukrstat.gov.ua/>.

10. О генеральном плане развития города Ровно. [Електронний ресурс]: / Портал Лига Закон. – Режим доступу до статті: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/КР840484.html.

11. Плешкановська А.М. Громадські центри в структурі сучасного міста / А. М. Плешкановська // Містобудування та територіальне планування: наук.-техн. зб. – 2005. – Вип. 22. – С. 265-269.

12. Голик Й. М. Сучасні тенденції розвитку системи соціально-побутових закладів / Й.М. Голик, М.М. Несух // Містобудування та територіальне планування: наук.-техн. зб. – К., – 2006. – Вип. 23. – С. 51-54.

13. Дьомін С. В. Торговельно-громадські центри як об'єкти дослідження та проектування / С.В. Дьомін // Містобудування та територіальне планування: наук.-техн. зб. – К., 2006. – Вип. 24. – С. 48-56.

14. Пестрикова А.Г. Динамика градостроительного развития центральной части крупнейших городов (на примере Днепропетровска) / А. Г. Пестрикова, Л. Б. Покивайлов // Вісн. Придніпр. держ. акад. буд-ва та архіт. – 2006. – № 7/8. – С. 47-52.

Аннотация

Изучены причины, этапы, масштабы и последствия территориально-планировочной трансформации общественных центров украинских городов. Проанализирована структура учреждений общественного обслуживания в современных социально-экономических условиях.

Ключевые слова: город, общественный центр, заведения общественного обслуживания, территориально-планировочная структура общественного центра, этапы преобразований общественных центров.

Annotation

The causes, stages, extent and consequences of territorial planning the transformation of central business district of Ukrainian cities have been studied. The structure of public service institutions in the contemporary socio-economic conditions has been analyzed.

Keywords: city, central business district, public service institutions, territorial planning structure of the central business district, central business district stages of transformations.